
**Les competències ètiques en la formació musical
dels mestres d'educació infantil a la Universitat de Barcelona:
avaluació i propostes curriculars**

Josep Gustems Carnicer¹
jgustems@ub.edu

Lurdes Casadevall Munné
lcasadevall@ub.edu

Universitat de Barcelona

Resum

Aquest treball mostra els resultats d'un estudi per avaluar competències ètiques dels futurs mestres d'educació infantil, actuals estudiants de la UB, mitjançant les fortaleses de caràcter i les estratègies d'afrontament com a factors de protecció davant l'estrés acadèmic i escolar. El desenvolupament de les competències ètiques té lloc, segons els plans docents, en assignatures d'expressió musical del grau d'educació infantil. Per tot això hem iniciat una recerca que permeti diagnosticar els punts forts i dèbils de la formació ètica del nostre alumnat.

La nostra proposta d'avaluació és de caràcter quantitatiu, mitjançant instruments psicològics normalitzats i passats a una àmplia mostra. Els instruments emprats en aquesta recerca són el qüestionari on line VIA-IS (Park, Peterson & Seligman, 2004), inspirat en la "psicologia positiva", TECA (per mesurar l'empatia), CRI-A (estratègies d'afrontament) i BSI (Benestar psicològic). Tots ells permetran conèixer un estat de la qüestió ric i profund i proporcionaran un element objectiu de valoració de les capacitats ètiques dels nostres alumnes. A partir dels resultats obtinguts es proposen línies de millora i d'acció des de l'àrea d'educació musical per tal de desenvolupar aquells àmbits que ho precisin.

Paraules clau: educació musical, competències ètiques, educació infantil, formació de mestres.

¹ Investigació realitzada per: Dr. Josep Gustems Carnicer-UB (invest. pral.); Sra. Lurdes Casadevall Munné-UB; Dra. Caterina Calderón Garrido-UB; Dra. Teresa Godall Castell-UB; Dra. Lydia Sánchez Gómez-UB; Sr. Josep Sánchez Martín-UB; Sra. Estel Marín Cos-UAB.

Objectius

L'objectiu del nostre treball és avaluar l'ús de les diferents estratègies d'afrontament utilitzades per l'alumnat del Grau d'Educació Infantil de la Universitat de Barcelona, com a factor de protecció front el conflicte laboral i l'estrès acadèmic i professional, així com l'empatia i les fortaleses de caràcter que conformen les competències ètiques, per tal de poder proposar millores en la preparació professional d'aquest col·lectiu. D'aquesta manera millora la qualitat acadèmica del grau, mitjançant la proposta en les assignatures del Grau la inclusió d'activitats que reforcin o desenvolupin els tipus d'estratègies d'afrontament que estiguin menys desenvolupades entre els nostres estudiants i els preparin per a la vida professional.

Exposició del treball

Un grup de professors i investigadors de la Universitat de Barcelona hem iniciat una recerca sobre les competències ètiques dels estudiants del Grau d'Educació Infantil (amb els ajuts ARCE 2010 i REDICE 2010) per veure com l'adquisició d'aquestes influeix en el seu desenvolupament com a mestres i persones, i també per trobar una possibilitat de millorar la salut emocional a través de la seva capacitat i les seves estratègies d'enfrontament davant d'una situació estressant.

L'afrontament és una resposta donada davant d'una situació específica estressant (Lazarus & Folkman, 1984). Les situacions generades sota l'estrès són nocives i amenacen l'assoliment del benestar i de la salut personal. La capacitat de la persona per respondre a aquestes situacions farà que millori la seva salut, tenint en compte que les respostes d'afrontament actuen com a variables moderadores entre l'estrès i la salut.

Segons s'ha pogut constatar, algunes estratègies d'afrontament són més eficaces que d'altres per preservar la salut mental en situació d'estrès, tot i que hi ha diversos factors en la relació entre l'estrès, l'afrontament i la salut que poden estar intervenint el rol que exerceixen aquestes estratègies respecte la salut.

Moos (2010), planteja dos sentits respecte l'afrontament: un aproximatiu (que inclou estratègies com l'anàlisi lògica, la reavaluació positiva, la cerca de guia i suport i la solució de problemes) i un altre evitatiu (que inclou l'evitació cognitiva, l'acceptació o resignació, la cerca de recompenses alternatives i la descàrrega emocional). Al descriure les estratègies d'afrontament utilitzades, és important assenyalar les característiques del context, sobretot en estudiants universitaris, doncs la controlabilitat de la situació figura com un element determinant en la valoració d'una estratègia utilitzada (Cassaretto, Chau, Oblitas & Valdez, 2003).

El pla de Bolonya és una oportunitat de transformació de les formes d'aprendre i d'ensenyar, podent promoure actituds diferents a les tradicionals. L'aprenentatge ètic o l'educació en valors en aquest context plantejarà processos de canvis en els comportaments, que promoguin la pràctica de la reflexió i l'observació dels comportaments des d'una perspectiva socioconstructivista, on la persona està en procés de construcció mitjançant pràctiques formatives socials, guiada per un conjunt de valors històricament constituïts i socialment acceptats.

Amb aquest esperit es va elaborar el pla d'estudis del Grau d'Educació Infantil a la Facultat de Formació del Professorat de la UB, que dins la seva memòria proposa l'adquisició de competències generals i específiques de caràcter ètic. En concret, entre les **competències generals** cal esmentar:

- El compromís ètic i deontològic que fomenti i respecti els valors democràtics, la igualtat de gènere, la no discriminació de persones amb discapacitats, l'equitat, el respecte als drets humans, la crítica i autocrítica constructives (núm. 121355).
- Les habilitats en les relacions interpersonals, com l'empatia, sociabilitat i tacte en la comunicació amb els altres, amb una actitud contrària a la violència, als prejudicis i als estereotips sexistes, creant una atmosfera agradable i cooperativa que transmeti benestar, seguretat, tranquil·litat i afecte a les relacions interpersonals (núm. 121359)
- El reconeixement de la diversitat i la multiculturalitat, valorant positivament la diversitat de tot tipus, respectant altres visions del món i gestionant amb creativitat les interaccions culturals per tal d'enriquir-se mútuament (núm. 121362).

Respecte a les **competències específiques**, cal atendre a:

- Dissenyar i regular entorns harmònics d'aprenentatge en contextos de diversitat en l'Educació Infantil que atenguin les necessitats educatives singulars de cada estudiant, les dificultats d'aprenentatge, la igualtat de gènere, l'equitat i el respecte als drets humans (núm. 121368).
- Fomentar la convivència dins i fora de l'aula d'Educació Infantil i abordar la resolució pacífica de conflictes (núm. 121369).
- Dinamitzar la reflexió en grup sobre l'acceptació de normes i el respecte als altres. Promoure l'autonomia i la singularitat de cada estudiant com a factors d'educació de les emocions, els sentiments i els valors en la primera infància (núm. 121372).

Les tres assignatures obligatòries del nostre departament (expressió musical i corporal, didàctica de la música i didàctica de l'educació física) estan implicades, segons el Pla d'estudis, en el desenvolupament i l'adquisició d'algunes d'aquestes competències ètiques citades anteriorment. És per tant el lloc idoni per a prendre mesures i proposar canvis metodològics que puguin millorar l'adquisició de les competències ètiques.

Mètode

Participants

La mostra de l'estudi està centrada en alumnes de tercer del Grau d'Educació Infantil (curs 2011-12), un total de 98 alumnes dels quals el 98% són dones i el 2% homes. L'edat dels estudiants oscil·la entre els 19 i 42 anys, essent-ne la mitjana de 23,31 i la desviació típica de 4,81. En relació al nivell socioeconòmic (NSE) familiar (a partir de Hollingshead, 1975), 8 estudiants eren de NSE baix (8,2%), 18 de NSE mig-baix (18,6%), 23 de NSE mig (23,7%), 29 de NSE mig-alt (29,9%) i 19 de NSE alt (19,6%).

Instruments

Inventari de respostes d'afrontament (CRI-A, Moos, 2010). El CRI-A és un inventari que permet avaluar les respostes d'afrontament que una persona utilitza davant d'un problema o d'una situació estressant. Les seves vuit escales inclouen quatre estratègies d'aproximació al problema (anàlisi lògica, reavaluació positiva, cerca de guia i suport, solució de problemes) i quatre d'evitació del problema (evitació cognitiva, acceptació o resignació, cerca de recompenses alternatives, descàrrega emocional). L'adaptació espanyola de l'inventari dóna una bona fiabilitat, amb un índex de Cronbach que fluctua entre 0,81 i 0,90. El CRI-A és un inventari força utilitzat en contextos educatius o socials per facilitar l'orientació i el desenvolupament de la persona avaluada i millorar la seva manera de superar els problemes als que s'enfronta (Kirchner, Forn, Muñoz y Pereda, 2008). El CRI-A consta de 48 ítems que l'individu ha de respondre en una escala de 4 punts (des de "no, mai" a "sí, quasi sempre") referits a un problema que prèviament l'alumne ha plantejat. Els 48 ítems estan dividits en les vuit escales o estratègies d'afrontament.

Test d'Empatia Cognitiva i Afectiva (TECA, López-Pérez, Fernández-Pinto i Abad, 2008). El TECA permet apreciar la capacitat empàtica des d'una aproximació cognitiva i afectiva. Avaluada una dimensió global de l'empatia i quatre escales específiques. Molt emprat en contextos socials, psicoterapèutics i educatius. L'ur fiabilitat és alta, amb un índex de Cronbach de 0,86.

Metodologia

L'estudi que presentem és de tipus observacional i de caràcter transversal, combina una metodologia descriptiva i correlacional. S'ha calculat les mesures i desviacions típiques entre les variables quantitatives, i freqüències i percentatges entre les variables qualitatives. Per comprovar el supòsit de normalitat de les variables s'ha utilitzat el test de Kolmogorov-Smirnov. Per l'anàlisi estadística hem usat el paquet estadístic per Ciències Socials (SPSS), versió 16.0. Per a totes les proves realitzades, el nivell de significació estadística s'ha fixat en igual o inferior a 0,05.

Procediment

Els estudiants de tercer curs del Grau d'Educació Infantil van acceptar voluntàriament participar en la recerca i van signar el consentiment informat. Totes les dades han estat tractades de forma anònima mitjançant codis d'identificació per preservar l'anonimat dels estudiants i la confidencialitat dels resultats. Aquesta investigació s'emmarca dins dels condicionaments de l'informe Belmont (1978) i el codi de Bones Pràctiques en Investigació de la Universitat de Barcelona (2010).

Els qüestionaris s'aplicaren de forma auto-administrada en un sol moment temporal, a les aules d'informàtica de la Facultat de Formació del Professorat de la UB a l'octubre del 2011. En el moment de la recollida dels qüestionaris es va verificar la correcta i completa resposta. Un cop obtingudes les respostes es va procedir a la realització de les corresponents anàlisis estadístiques.

Resultats, conclusions i prospectiva

La secció d'estudiants universitaris analitzada mostra un perfil mig-baix d'estratègies d'afrontament, la majoria de les estratègies es situen al voltant de la mitja. No hi ha cap estratègia que ressalti per sobre, mentre que n'hi ha dues que estan per sota de la mitja: la cerca de guia i suport, i l'acceptació-resignació.

L'estratègia de cerca de guia i suport està relacionada amb la cerca, per part de l'alumne, de consell i guia per part d'altres persones, per tal que els ajudin a solucionar el problema, mentre que l'estratègia d'acceptació-resignació implica l'acceptació dels problemes, sobretot amb allò que no té solució.

Pel que fa a l'edat, s'ha trobat diferències significatives entre l'edat dels estudiants i tres de les estratègies d'afrontament: cerca de guia i suport, solució de problemes i descàrrega emocional. En concret, els resultats de les correlacions bivariades entre l'edat i les estratègies d'afrontament centrada en el problema donen els següents resultats: cerca de guia i suport ($r = ,219$, $p = ,032$), solució de problemes ($r = ,223$, $p = ,029$). Els resultats de les correlacions bivariades entre l'edat i l'estratègia d'afrontament centrada en l'emoció té com a resultat la descàrrega emocional ($r = -,205$, $p = ,046$).

Els estudiants de més edat es diferencien dels més joves en la posada en pràctica de més estratègies de tipus conductual, com la cerca d'informació, guia o suport, i la solució de problemes (emprendre accions que portin a la solució directa del problema). Mentre que els estudiants més joves es diferencien significativament dels més grans en l'ús de la descàrrega emocional, una estratègia de tipus conductual basada en la reducció de la tensió mitjançant l'expressió de sentiments negatius.

Tampoc es van trobar diferències significatives entre el Nivell Socio-econòmic (NSE) i cap tipus d'estratègies d'afrontament.

Pel que fa a l'empatia, els resultats es situen entorn de la mitja ($T = 54,8$), sense diferències significatives ni segons edat, ni gènere, ni nivell socioeconòmic. Aquests resultats es situen en l'expectativa atribuïda als professionals de les professions sanitàries i educatives, grup on s'insereix la mostra analitzada (López-Pérez, Fernández-Pinto & Abad, 2008).

L'art (com la música) i les activitats d'expressió corporal són un vehicle ideal per a experimentar amb fórmules innovadores per modificar les conductes i les perspectives personals de com sentir i afrontar els esdeveniments futurs i, en la mesura possible, minimitzar l'estrès de la vida professional.

La música segons sigui considerada art, ciència o llenguatge, es pot relacionar amb el món dels sentits, els sentiments i l'afectivitat, la intel·ligència, la sensorialitat, el llenguatge o la moral. Mirant la relació entre la música i l'ésser humà, podem veure els pensaments de Leibniz que afirmava que "la música era el llenguatge dels sentiments, l'art d'expressar una agradable sensació de sentiments a través dels sons", o citar Chopin que deia que "la música és una impressió humana i una manifestació humana que pensa, és una veu que s'expressa". Aquestes dues definicions ens porten clarament a veure l'efecte que pot tenir la música sobre nosaltres, com a reproductors o receptors.

A l'Antiga Grècia, la música era apreciada pel seu alt valor educatiu. Deia Plató que si es pogués triar la música que escoltaven o tocaven els joves es podria dir quina societat construirien. Aristòtil recomenava que, en el que correspondria a la nostra etapa d'educació infantil, els nens han de jugar, adquirir bons hàbits, reconèixer el plaer musical i entretenir-se amb la pràctica musical i l'audició.

A l'Edat Moderna una de les funcions de la música arriba a ser la de "moure els afectes", de commoure i fer estremir les cordes de l'ànim humà (Fubini, 1990: 133).

A partir del segle XVIII, la música s'anirà popularitzant gradualment de manera que pugui ser apresada i compresa per una gran part de la societat. Des de Rousseau, que va deixar una gran influència en la pedagogia, fins als últims pensadors musicals contemporanis, s'ha anat parlant de la música com el llenguatge de les emocions.

Com diu Fubini –i malgrat que hagin passat vint anys encara és vigent– avui dia es preten analitzar com funciona la música, quins mecanismes psicològics posa en joc, quines estructures lingüístiques utilitza i en què es diferencia d'altres maneres d'expressar-se que té l'home (1990: 497).

Així doncs, com hem vist al llarg de la història, la música ha estat tant element d'estudi per uns com matèria per a ser estudiada per uns altres. Queda clara, doncs, la seva importància tant en el terreny de l'educació com en el sentiments, afectes i emocions.

Per tal de millorar les estratègies d'afrontament més baixes que s'ha detectat en la recerca (acceptació/resignació i cerca de guia i suport), us proposem uns exemples d'activitats que, a través de la música, ens poden ajudar a enriquir l'afrontament.

Aquestes activitats estan fonamentades en l'audició activa i la cançó.

Pel que fa l'audició no es tracta només de sentir música sinó d'escoltar-la amb l'atenció, concentració i relaxació necessàries, amb l'objectiu de gaudir de l'audició. Com diu Wuytack (1966), la receptivitat no s'obté per l'estudi teòric sinó que s'apren a través de l'activitat. Ell treballa a diferents terrenys de l'audició i utilitza tècniques específiques. Nosaltres ens centrarem en el plànol sensorial (sensacions i sentiments) i descriptiu (situacions, escenes o històries):

- Contextualitzarem l'audició mitjançant trets culturals o històrics del compositor per desenvolupar la capacitat de posar-nos en altres situacions.
- Utilitzarem la dramatització per poder expressar històries o personatges que ens ajudin a comprendre una situació.
- Farem ús de la paraula per ser conscients de la nostra realitat, recitant textos mentre escoltem la música.
- Aprofitarem els mitjans audiovisuals que acompanyin la música amb la finalitat que la visualització ens remeti a diferents situacions.

Exemple abreujat:

Audició activa: *Estudi núm. 1 en Mi b major*, Llibre d'estudis, Chopin

Aquesta peça té una durada de tres minuts. Es traca de fer una primera audició per tenir consciència del temps. Després realitzarem una segona audició mentre fem una activitat senzilla i quotidiana com per exemple endreçar la maleta d'estudi o una prestatgeria, etc. Si s'aconsegueix l'objectiu, s'haurà de mirar de realitzar una altra activitat més complicada. Si no, ens trobarem en un cas en el que haurem d'utilitzar la fortalesa de caràcter d'acceptació/resignació davant d'una situació.

La cançó és un instrument de comunicació, és un bon mitjà per l'expressió i una bona font de motivació cap a altres aprenentatges. Cantar suposa l'acció comunicativa per transmetre estats

d'ànim o afectes a una persona o a un grup, millora la integració grupal i les relacions socials. El fet de cantar produeix plaer i satisfacció, i si es fa en grup dóna una gran sensació de complicitat i sentit de pertinença. Des de l'antiguitat, ja se sabia la necessitat de cantar cançons de bressol als infants per introduir-los al món de la música.

La relació que s'estableix entre la música i la lletra és en aquest cas especialment important i l'hem de tenir molt en compte. Es tracta de fer una tria de cançons que ens ajudin a posar-nos o ens recordin una situació problemàtica. També hem de vigilar amb els textos dels recitats (que proposem que escriguin els propis cantants)

Exemple abreujat:

Cançó: "Llença't" de Lax'n Busto. On ens diu "que un llapis mai no dibuixa sense una mà", fa referència a que ens cal l'ajuda dels altres per sortir-nos d'alguna situació i en aquest cas es reforçaria l'estratègia d'afrontament de cerca de guia i suport. Una altra variació es podria fer també amb la cançó Acuarela de Toquinho, que té diferents versions rítmiques.

Per altra banda, també es proposa la tutoria entre iguals i el pla d'acció tutorial com a eines eficaces per a conèixer, confiar i demanar ajut a d'altres persones, ja siguin estudiants més avançats, de cursos superiors o tutors assignats per la facultat. La participació en activitats musicals no formals (com la coral de la facultat) esdevenen un marc idoni per a aquest intercanvi i augment de la confiança interpersonal, element clau en les estratègies d'afrontament que cal reforçar.

Referències bibliogràfiques

- CASARETTO, M.; CHAU, C.; OBLITAS, H.; VALDEZ, N. (2003). «Estrés y afrontamiento en estudiantes de Psicología». *Revista de Psicología de la Pontificia Universidad Católica del Perú*, XXI.
- FUBINI, E. (1990). *La Estética musical desde la Antigüedad hasta el siglo XX*. Madrid: Alianza Editorial.
- HOLLINGSHEAD, A.B. (1975). *Four factor index of social status*. New Haven: Yale University.
- INFORME BELMONT. (1978). Comisión Nacional para la Protección de los sujetos humanos de investigación biomédica y del Comportamiento. El informe Belmont, Principios y guías éticos para la protección de los sujetos humanos de investigación.
<www.bioeticayderecho.ub.es> [10/02/2012]
- KIRCHNER, T.; FORNS, M.; MUÑOZ, D.; PEREDA, N. (2008). «Psychometric properties and dimensional structure of the Spanish version of the Coping Responses Inventory - Adult Form». *Psicothema*, 20 (4), 902-909.
- LAZARUS, R. S.; FOLKMAN, S. (1984). *Estrés y procesos cognitivos*. Madrid: Martínez Roca.
- LÓPEZ-PÉREZ, B.; FERNÁNDEZ-PINTO, I.; ABAD, F.J.; (2008). *TECA. Test de empatía cognitiva y afectiva*. Madrid: TEA Ediciones, S.A.
- MOOS, R.H. (2010). *Inventario de Respuestas de afrontamiento para adultos*. Madrid: Tea Ediciones, S.A.

- PARK, N.; PETERSON, C.; SELIGMAN, M. E. P. (2004). «Strengths of character and well-being». *Journal of Social & Clinical Psychology*, 23, 603-619.
- UNIVERSITAT DE BARCELONA. (2010). *Código de buenas prácticas en investigación*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- WUYTACK, J. (1966). *La audición*. París: Leduc.